

Tonga

**LAO (FAKATONUTONU) KI HE NGA AHI
LAISENI PISINISI**

Lao Fika 21 'o e 2012

LAO (FAKATONUTONU) KI HE NGAahi LAISENI PISINISI

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Kupu

Kupu

1	Hingoa Nounou, 'uhinga'i lea, kamata'anga	5
2	Fakatonutonu 'a e kupu 3.....	5
3	Fakatonutonu 'a e kupu 5.....	6
4	Fakatonutonu 'a e kupu 6.....	7
5	Fakatonutonu 'a e kupu 7.....	7
6	Fetongi 'a e kupu 8	8
7	Fakatonutonu 'a e kupu 9.....	8
8	Fetongi 'a e kupu 10	8
9	Fakatonutonu 'a e kupu 11.....	9
10	Fakatonutonu 'a e kupu 12.....	10
11	Fakatonutonu 'a e kupu 13.....	10
12	Fakatonutonu 'a e kupu 14.....	10
13	Fakapekia 'a e kupu 15	11
14	Fakatonutonu 'a e kupu 16.....	11
15	Fakatonutonu 'a e kupu 17.....	11
16	Fakapekia 'a e kupu 18	12
17	Fakatonutonu 'a e kupu 19.....	12
18	Fakatonutonu 'a e kupu 20.....	13
19	Fakatonutonu 'a e kupu 21.....	13
20	Fakatonutonu 'a e kupu 22.....	13
21	Kupu 22A mo e 22B fo'ou.....	14
22	Fakatonutonu 'a e Tepile I.....	16

LAO (FAKATONUTONU) KI HE NGAahi LAISENI PISINISI

Lao Fika 21 'o e 2012

KO E LAO KE FAKATONUTONU 'A E LAO KI HE NGAahi LAISENI PISINISI 2002

'Oku ou loto ki ai,
SIAOSI TUPOU VI,
'Aho 21 'o Novema 2012.

'OKU TU'UTU'UNI 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga 'i he Fakataha Alea 'o e Pule'anga 'o pehe:

1 Hingoa Nounou, 'uhinga'i lea, kamata'anga

- (1) 'E ui 'a e Lao ni ko e Lao (Fakatonutonu) ki he Ngaahi Laiseni Pisinisi 2012.
- (2) 'I he Lao ni, 'e ui 'a e Lao ki he Ngaahi Laiseni Pisinisi 2002 koe Tefito'i Lao.
- (3) Kuo pau ke kamata ngaue'aki 'a e Lao ni 'i ha 'aho 'e fanongonongo 'e he Kapineti 'i he Kasete.

2 Fakatonutonu 'a e kupu 3

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 3 'o e Tefito'i Lao 'o pehe ni:

- (a) 'oku fakatonutonu 'a e 'uhinga'i lea 'o e lea "**ngaue fakapisinisi**" 'aki hono fakahu atu 'a e kupu'i lea "ki he taumu'a ke ma'u mei ai ha pa'anga hu mai 'i he fefakatau'aki, komesiaale pe ngaue'anga, 'o kau ki ai

- 'a e ngaue fefakatau'aki, ngaue faka'atamai poto pe ha ngaue kehe" hili 'a e lea "taha pisinisi";
- (b) ko e 'uhinga'i lea 'o e lea "**Ofisa Laiseni Pisinisi**" 'oku tamate'i kotoa ia;
- (c) ko e 'uhinga'i lea 'o e lea "**taha pisinisi**" 'oku tamate'i kotoa ia pea fakahu atu 'a e 'uhinga'i lea fo'ou 'o pehe ni —
- "taha pisinisi"** 'oku 'uhinga ki ha taha 'oku ngaue ko ha taha fefakatau'aki, ha hoa kautaha, ha ngaahi pisinisi 'oku ngaue fakataha fakataimi (joint venture), ha kautaha kuo lesisita (kau ai ha kautaha 'i muli) pe ko ha toe sino pe ngaahi sino 'oku nau ngaue fakataha 'i hono fakahoko ha ngaue fakapisinisi, 'o tatau ai pe ke ma'u mei ai ha tupu pe 'ikai ke ma'u mei ai ha tupu;"
- (d) 'oku fakatonutonu 'a e 'uhinga'i lea 'o e "**tohi fakamo'oni lesisita 'inivesi muli**" 'i hono tamate'i 'a e kupu'i lea "'e he 'Ofisa Pule Ngaue";
- (e) 'oku fakatonutonu 'a e 'uhinga'i lea 'o e "**taha 'oku laiseni**" 'aki hono fakahu atu 'a e kupu'i lea "sino fakalao pe ngaahi sino 'a ia ko e" hili 'a e lea "ki ha"
- (f) 'oku fakahu atu 'a e ngaahi 'uhinga'i lea fo'ou 'i he hili 'a e 'uhinga'i lea 'o e "**ngaue 'oku tapui**" 'o pehe ni:
- "Failesisita"** 'oku 'uhinga ki he Failesisita 'o e Ngaahi Laiseni Pisinisi kuo fakanofa 'i he kupu 6(1);
- "Fakamo'oni Hingoa"** 'i ha fa'ahinga tohi ngaue 'oku fakahu atu ki he Failesisita 'oku 'uhinga ki he hingoa 'o ha taha kuo fakahoko 'i he'ene tohi nima pe 'a'ana 'i ha tohi ngaue, pe, 'i ha tohi ngaue kuo fakahu atu ki he Failesisita 'i ha founga faka-'elekitulonika, ko e hingoa 'o e taha kuo fakaha 'i he tohi ngaue 'i ha founga 'oku pehe 'e he Failesisita 'oku taau;"
- (g) 'oku tamate'i kotoa 'a e 'uhinga'i lea 'o e "**Ofisa Pule Ngaue**";

3 Fakatonutonu 'a e kupu 5

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 5 'o e Tefito'i Lao 'o pehe ni —

- (a) 'i he kupu si'i (1) tamate'i 'a e lea "lesisita";
- (b) tamate'i 'a e pilote (.) 'i he ngata'anga 'o e kupusi'i (d) pea fakahu aty ha semikoloni (;).
- (c) fakahu atu 'eni ko e ngaahi kongas si'i fo'ou (e) ki he (h) —
- “(e) taha fefakatau'aki taautaha 'a ia 'i he ta'u 'e nima kuo hili kuo fakata'e'aonga'i ia mei ha'ane hoko ko ha talekita 'o ha kautaha 'i he Lao ki he Ngaahi Kautaha 1995;

- (f) hoa kautaha ‘a ia ko ha taha ‘o e ngaahi hoa ‘i he ta’u ‘e nima kuo hili kuo fakata’e’aonga’i ia mei ha’ane hoko ko ha talekita ‘o ha kautaha ‘i he Lao ki he Ngaahi Kautaha 1995;
- (g) taha pisinisi pe taha pisinisi kuo fokotu’u atu ‘a ia ‘i he ta’u ‘e tolu kuo hili kuo halaia ki ha hiamatea;
- (h) taha pisinisi pe taha pisinisi kuo fokotu’u atu ‘a ia ‘oku kei ‘i ai ha tu’utu’uni kia kinautolu koe’uhi ko e ‘ikai totongi ha mo’ua;
- (i) taha ‘oku ‘i he fakakaukau ‘a e Minisita, ‘e malava ke hoko ko ha fakamanamana ki he malu fakafonua mo e maau ‘a e kakai.”.

4 Fakatonutonu ‘a e kupu 6

- (1) ‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 6(1) ‘o e Tefito’i Lao ‘i hono —
 - (a) tamate’i ‘a e kupu’i lea “‘Ofisa Laiseni Pisinisi ‘a e Sekelitali” pea fakahu atu ‘i ai ‘a e “Failesisita”; pea
 - (c) fakahu atu ‘a e kupu’i lea “mo hono fakahoko ‘a e kotoa ‘o e ngaahi tu’utu’uni” hili ‘a e lea “ngaahi laiseni pisinisi”.
- (2) ‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 6(2) ‘o e Tefito’i Lao ‘aki hono tamate’i ‘a e lea “‘Ofisa Pule Ngaue” pea fakahu atu ‘i ai ‘a e “Failesisita”.

5 Fakatonutonu ‘a e kupu 7

- (1) ‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 7(1) ‘o e Tefito’i Lao ‘aki hono fakahu atu ‘a e kupu’i lea “pea ‘i he founga kuo tu’utu’uni” hili ‘a e ngaahi lea “foomu kuo tu’utu’uni”.
- (2) ‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 7(3) ‘o e Tefito’i Lao ‘aki hono tamate’i kotoa ia pea fakahu atu ai ‘a eni —
 - “(3) Kuo pau ke fakaha ‘i he kole kotoa ki ha laiseni pisinisi —
 - (a) ‘a e tu’asila ‘o e tefito’i feitu’u ‘o e ngaue pe ngaahi ngaue fakapisinisi ‘e fakangofua ‘i he laiseni;
 - (b) ‘a e tu’asila ‘o ha ngaahi feitu’u tanaki atu ‘a ia ‘e fakahoko ai ‘a e ngaue pe ngaahi ngaue fakapisinisi; pe
 - (c) ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha feitu’u ha mai tefito ‘a ia ‘oku fakahoko ai ‘a e ngaue pe ngaahi ngaue fakapisinisi, ‘a ia ‘i he’ene hoko, ko e ngaue pe ngaahi ngaue ‘oku fakangofua ki ha feitu’u pe ‘i he Fonua.”.
- (3) ‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 7 ‘o e Tefito’i Lao ‘aki hono fakahu atu ‘a ‘eni ko e ngaahi kupu si’i fo’ou (4) mo e (5):
 - “(4) Kapau ko e natula ‘o e pisinisi ko e ngaue pe ngaahi ngaue kuo laiseni ‘oku fakahoko ‘i he ngaahi ngaue’anga kehekehe fakataimi, kuo pau leva ko ha laiseni pisinisi ‘e taha ‘oku lisi ai ha feitu’u tefito ‘o e pisinisi ‘e ‘aonga ia ‘i he feitu’u kotoa ‘i he Fonua.

- (5) Kuo pau ke fakaha ‘i he kole kotoa ki ha laiseni pisinisi ‘a e hingoa ‘o e taha ‘o’ona pe kinautolu ‘o’ona ‘a e ngaahi ngaue fakapisinisi ke laiseni, mo fakaha kapau ko kinautolu ‘o’ona ko ia ‘oku nau ngaue fakafofonga’i ha fa’ahi hono tolu fekau’aki mo e kole.”.

6 Fetongi ‘a e kupu 8

‘Oku tamate’i ‘a e kupu 8 ‘o e Tefito’i Lao pea ‘i he feitu’u ko ia fakahu atu ai eni:

“8 Foaki ‘o e laiseni pisinisi

‘I he hili pe ha ma’u ‘e he Failesisita ha kole laiseni pisinisi kuo fakakakato totonu fakataha mo e totongi totonu, kuo pau ki he Failesisita ke —

- (a) lesisita ‘a e kole; pea
- (b) foaki ha laiseni pisinisi.

Ka, neongo ia, kuo pau ki he Failesisita ke ‘oua te ne foaki ha laiseni pisinisi ‘i he ‘ilopau ‘oku maumau ai ‘a e kupu 5.”.

7 Fakatonotonu ‘a e kupu 9

- (1) ‘Oku tamate’i ‘a e kupu 9(a) ‘o e Tefito’i Lao pea fakahu atu ‘i ai eni —
- “(a) ‘oku ne faka’ataa ‘a e taha pisinisi ke kau atu ‘i ha fa’ahinga pe ngaahi fa’ahinga ‘o e ngaahi ngaue fakapisinisi kuo fakaha ‘i he ngaahi tu’utu’uni ko e ngaahi ngaue kuo fakangofua, pea ko e fa’ahinga pe ngaahi fa’ahinga takitaha ko ia kuo lisi ‘i he laiseni ‘e taha; pea”
- (2) ‘Oku fakatonotonu ‘a e kupu 9(b) ‘o e Tefito’i Lao ‘aki hono fakahu atu ‘a e ngaahi lea “‘a ia ‘oku potupotu tatau mo e Lao ni” hili ‘a e lea “laiseni”.

8 Fetongi ‘a e kupu 10

‘Oku tamate’i ‘a e kupu 10 ‘o e Tefito’i Lao pea fetongi ‘aki eni —

“10 ‘Aonga ‘o e laiseni

- (1) Tukukehe ka kehe ‘a e tu’utu’uni ‘i he Lao ni, kuo pau ke ‘aonga ‘o ta’engata ha laiseni pisinisi kae kehe pe ke fakafo’ou ‘e he taha pisinisi ‘o fakatatau ki he kupu ni.
- (2) Kuo pau ki he taha ‘oku laiseni ke fakahu atu ha fanongonongo ‘o e hokohoko atu ‘a e ngaue fakapisinisi ‘i he foomu kuo tu’utu’uni fakataha mo e totongi kuo tu’utu’uni ki he Failesisita ‘i he ta’u takitaha kimu’a ‘i he ‘aho kuo fokotu’u ‘e he Failesisita.
- (3) ‘I he hili pe hono ma’u ‘e he Failesisita ha fanongonongo kuo fakakakato totonu ‘o ha hokohoko atu ha ngaue fakapisinisi fakataha mo e totongi totonu, kuo pau ki he Failesisita ke ne lesisita ‘a e

fanongonongo. Ka, neongo ia, kuo pau ki he Failesisita ke 'ikai ke ne lesisita ha fanongonongo 'oku maumau ai 'a e kupu 5.

- (4) Kapau kuo fakahu atu ha fanongonongo 'o ha hokohoko atu 'o ha ngaue fakapisinisi hili 'a e 'aho na'e totonu ke fakahu ai, 'e toe tanaki atu ki he totongi fakahu angamaheni, kuo pau ke 'oatu fakataha 'a e fanongonongo mo ha totongi fakahu tomui 'o hange kuo tu'utu'uni 'i he ngaahi tu'utu'uni. Kapau kuo te'eki ke fakahu atu ha fanongonongo 'i lotu 'i he mahina 'e tolu hili 'a e 'aho fakahu totonu, kuo pau leva ke kaniseli 'e he Failesisita 'a e laiseni pisinisi.
- (5) Kapau 'i he hili hono kaniseli ha laiseni pisinisi 'i he kupu 10 kuo fakahu 'e ha taha 'oku laiseni ha fanongonongo 'o e hokohoko atu 'e ngaue fakapisinisi pea totongi 'a e totongi fakahu atu kuo tu'utu'uni fakataha mo e ngaahi totongi tomui tanaki atu mo e ngaahi mo'ua kuo tu'utu'uni 'i he ngaahi tu'utu'uni, kuo pau leva ki he Failesisita ke toe fakafoki 'a e laiseni pisinisi. Kuo pau ki ha laiseni pisinisi kuo toe fakafoki fakataha ki he kupu ni ke lau na'e 'aonga pe ia 'i ha vaha'a taimi na'e kaniseli ai koe'uhi ko e 'ikai ke fakahu atu 'a e fanongonongo 'o e ngaue fakapisinisi 'i he taimi totonu. Ka kuo pau 'e 'ikai ke fakangofua ha toe fakafoki 'o ha laiseni pisinisi kapau ko e fanongonongo 'o e ngaue fakapisinisi kuo 'ikai fakahu ia 'i lotu 'i he ta'u 'e taha mei he 'aho na'e totonu ke fakahu ai."

9 Fakatonutonu 'a e kupu 11

- (1) 'Oku fakatonutonu 'a e kupu 11(1) 'o e Tefito'i Lao 'aki hono tamate'i 'a e ngaahi lea "'Ofisa Laiseni Pisinisi" pea fakahu atu 'i hono tu'unga 'a e lea "Failesisita."
- (2) 'Oku fakatonutonu 'a e kupu 11(1)(a) 'o e Tefito'i Lao 'aki hono fakahu atu 'a e kupu'i lea "pe ha ngaahi tohi ngaue kuo fakahu atu ki he Failesisita 'amuiainge 'oku felave'i mo e laiseni pisinisi" hili 'a e lea "kole".
- (3) 'Oku fakatonutonu 'a e kupu 11(1)(b) 'o e Tefito'i Lao 'aki hono —
 - (a) fakahu atu 'a e kupu'i lea "pe ha ngaahi tohi ngaue kuo fakahu atu ki he Failesisita 'amuiainge 'oku felave'i mo e" hili 'a e lea "kole"; pea
 - (b) 'i he paaki faka-Pilitania pe, tamate'i 'a e lea "for".
- (4) 'Oku tamate'i kotoa 'a e kupu 11(1)(d) 'o e Tefito'i Lao pea fakahu atu eni 'i hono tu'unga —

"(d) kuo maumau'i ha tu'unga kuo hilifaki 'i he kupu 9(b) pe 'oku kaniseli ha fakangofua pe ngofua mei ha fakafofonga fakapule'anga kehe 'oku fiema'u;"
- (5) 'Oku fakatonutonu 'a e kupu 11(1)(e) 'o e Tefito'i Lao 'aki hono tamate'i 'a e piliote (.) pea fakahu atu ha semikoloni 'i hono tu'unga.
- (6) 'Oku fakatonutonu 'a e kupu 11(1) 'o e Tefito'i Lao 'aki hono fakahu atu 'a eni ko e kupusi'i (f) ki he (k) —

- “(f) ko e taha ‘oku laiseni ko ha taha fefakatau’aki taautaha kuo fakata’e’aonga’i mei ha’ane hoko ko ha talekita ‘o ha kautaha ‘i he Lao ki he Ngaahi Kautaha 1995;
- (g) ko e taha ‘oku laiseni ko ha hoa kautaha, kapau ko e taha ‘o e ngaahi hoa kuo fakata’e’aonga’i mei ha’ane hoko ko ha talekita ‘o ha kautaha ‘i he Lao ki he Ngaahi Kautaha 1995;
- (h) ko e taha ‘oku laiseni kuo halaia ‘i he pe tali halaia ki ha hiamatea;
- (i) ko e taha ‘oku laiseni ‘oku ‘i ai ha tu’utu’uni kia kinautolu koe’uhi ko e ‘ikai totongi ha mo’ua.
- (j) ko e taha ‘oku laiseni ko ha taha muli pea kuo ma’u ‘oku ne fakahoko pisinisi ‘o ‘ikai ha’ane ngofua pisinisi ‘oku kei ‘aonga; pe
- (k) ko e taha ‘oku laiseni kuo halaia ‘i he pe tali halaia ki ha hia ‘i he Lao ki he Kakai Hu Mai.”.

10 Fakatonutonu ‘a e kupu 12

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 12(2) ‘o e Tefito’i Lao ‘aki hono tamate’i ‘a e lea “‘e hongofulu ma fa” pea fakahu atu ‘i hono tu’unga ‘a e kupu’i lea “ngaue ‘e hongofulu”.

11 Fakatonutonu ‘a e kupu 13

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 13 ‘o e Tefito’i Lao ‘aki hono fakafika fo’ou ‘a e palakalafi ‘oku ‘i ai ko e kupusi’i (1) pea fakahu atu ha kupu si’i (2) fo’ou ‘o pehe ni —

- “(2) ‘I ha hoko ‘o fiema’u ‘e ha taha ‘oku ne ma’u ha laiseni pisinisi ke fakatau atu pe tuku atu ‘a ‘ene ngaahi koloa ki ha fa’ahi hono tolu, ‘e ngofua ki he fa’ahi hono tolu ko ia ke fakahu atu ha kole ‘o ha laiseni pisinisi ki he Failesisita kimu’a hono fakakakato ‘o e fakatau atu pe tuku atu ‘o e ngaahi koloa, pea ‘e ngofua ki he Failesisita, kapau ko e kole ‘oku fakata’u ki he Lao ni, ke foaki ha laiseni pisinisi ki he fa’ahi hono tolu kimu’a hono fakatau atu pe tuku atu ‘o e ngaahi koloa koe’uhi ke faka’ataa ‘a e ngaue hokohoko atu ‘a e pisinisi.”.

12 Fakatonutonu ‘a e kupu 14

- (1) ‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 14(1) ‘o e Tefito’i Lao ‘o pehe ni —
- (a) ‘aki hono tamate’i ‘a e lea “‘aki ha tohi” pea fakahu atu ‘a e kupu’i lea “‘i he foomu kuo tu’utu’uni pe ko e”; pea
- (b) tamate’i ‘a e kupu’i lea “‘Ofisa Laiseni Pisinisi” pea fakahu atu ‘i hono tu’unga ‘a e lea “Failesisita”.
- (2) ‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 14(2) mo e (3) ‘o e Tefito’i Lao pea fetongi ‘aki eni —

- “(2) Kuo pau ki he taha ‘oku laiseni ke fakaha ki he Failesisita ha ngaahi liliu ‘i he hingoa ‘o e taha pisinisi, tu’asila pe fakakiiki fetu’utaki kehe ‘i loto ‘i he ‘aho ngaue ‘e hongofulu mei he liliu.
- (3) Kuo pau ki he taha ‘oku laiseni ke fakaha ki he Failesisita ha fokotu’utu’u ke liliu ‘i he ngaue fakapisinisi ‘o ‘ikai toe si’i hifo ‘i ha ‘aho ngaue ‘e tolu kimu’a he ‘aho ‘oku fokotu’utu’u ke fakahoko ai ‘a e liliu.”.

13 Fakapekia ‘a e kupu 15

‘Oku tamate’i kotoa ‘a e kupu 15 ‘o e Tefito’i Lao.

14 Fakatonutonu ‘a e kupu 16

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 16 ‘o e Tefito’i Lao ‘aki hono fakafika ‘a e palakalafi ‘oku lolotonga ‘i ai ko e kupusi’i (1) pea fakahu atu ha kupusi’i fo’ou (2) mo e (3) ‘o pehe ni —

- “(2) Kapau ‘oku toe ‘i ai ha ngaahi feitu’u ‘a ia ‘oku fakahoko ai ‘a e pisinisi kuo pau leva ke fakaha ha tatau ‘o e laiseni pisinisi ‘i ha feitu’u ‘oku ‘ilonga ‘i he pe ‘i he ngaahi feitu’u fakahoko’anga pisinisi kehe ‘o e taha ‘oku laiseni.
- (3) Ka ‘i ai ha taha pisinisi ma’u laiseni pisinisi ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha feitu’u pisinisi ha mai angamaheni ‘a ia ‘oku fakahoko ai ‘a e ngaue fakapisinisi, kuo pau ke tauhi ‘a e laiseni pisinisi ‘i he tu’asila ‘ofisi kuo lesisita kapau ko e taha ‘oku laiseni ko ha sino fakakautaha, pe ‘i he tu’asila nofo’anga ‘o e taha ‘oku laiseni kapau ko e taha ‘oku laiseni ko ha taha fakaenatula.”.

15 Fakatonutonu ‘a e kupu 17

- (1) ‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 17 ‘o e Tefito’i Lao ‘o pehe ni —
- ‘aki hono fakafika ‘o e palakalafi lolotonga ko e kupusi’i (1);
 - ‘aki hono tamate’i ‘o e kupu’i lea “‘Ofisa Laiseni Pisinisi,” pea fakahu atu ‘i hono tu’unga ‘a e lea “Failesisita”;
 - ‘aki hono fakahu atu ‘a e lea “pe” hili ‘a e lea “Failesisita”;
 - ‘aki hono tamate’i ‘a e kupu’i lea “pe ha ‘Ofisa Fakavahe”;
 - ‘i he paaki faka-Pilitania pe, tamate’i ‘a e lea “his” fakahu atu ‘i hono tu’unga ‘a e lea “its”.
- (2) ‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 17 ‘o e Tefito’i Lao ‘aki hono fakahu atu ‘a eni ko e kupusi’i fo’ou (2) —
- “(2) ‘E ngofua ki he Failesisita pe ha ‘Ofisa Polisi ‘a ia ‘oku ‘i ai ‘e ne tui fakapotopoto ko ha taha pisinisi ‘oku ne fakahoko ha ngaue fakapisinisi ‘a ia ‘oku fiema’u ki ai ha fakangofua pe ngofua mei ha fakafofonga fakapule’anga pe mafai fakangofua kehe ke fekau e taha ‘oku fakahoko

‘a e ngaue fakapisinisi ke ‘omai ‘a e ngaahi fakangofua pe ngofua ko ia.”.

16 Fakapekia ‘a e kupu 18

‘Oku tamate’i kotoa ‘a e kupu 18 ‘o e Tefito’i Lao.

17 Fakatonutonu ‘a e kupu 19

- (1) ‘Oku tamate’i kotoa ‘a e kupu 19(1) ‘o e Tefito’i Lao pea fakahu atu eni —
- “(1) Fakatatau ki he kupu (1A) ko ha taha pisinisi ‘oku ne fakahoko ha ngaue fakapisini ka ‘oku ‘ikai ha’ane laiseni pisinisi ‘oku ne fakahoko ‘a e hia pea ‘oku ala mo’ua —
- (a) ki ha ‘uluaki fakahoko ha hia, ki ha mo’ua pa’anga ko hono mahu’inga ko e \$50 ki he ‘aho ‘i he hokohoko atu ‘a e hia, pe \$500, ko e fe pe ‘oku lahiange;
- (b) ki ha toe fakahoko ‘a e hia pe hokohoko atu ‘a e hia, ki ha mo’ua pa’anga ko hono mahu’inga ‘oku ‘ikai ke toe lahiange ‘i he \$100 ki he ‘aho ‘e hokohoko atu ai ‘a e hia, pe \$1,000, ko e fe pe ‘oku lahiange, pea ki he ngaue popula ki ha vaha’a taimi ‘oku ‘ikai toe laka hake ‘i he mahina ‘e 6.”.
- (2) ‘Oku fakahu atu ‘a e kupu fo’ou 19(1A) hili ‘a e kupu 19(1) ‘o pehe ni —
- “(1A) Kapau ‘oku pehe ‘e he Failesisita ‘oku fakahoko ‘e ha taha pisinisi ha ngaue ‘o maumau’i ai ‘a e kupusi’i (1) ‘i ‘olunga, kuo pau leva ki he Failesisita ke fakaha ki he taha pisinisi ‘a e hia ‘i he tohi ‘a ia ‘oku ne fakaha ai ‘a e fakaikiiki ‘aonga ‘o e hia pea tuku atu ki he taha pisinisi ha ‘aho ngaue ‘e nima ‘a ia ke kole ai ki ha laiseni pisinisi pe ko ha fakatonutonu ki he laiseni pisinisi.”.
- (3) ‘Oku tamate’i ‘a e kupu 19(2) ‘o e Tefito’i Lao pea ‘i hono tu’unga fakahu atu eni ai —
- “(2) Ka ‘i ai ha taha pisinisi ‘oku ne ma’u ha laiseni pisinisi kuo tu’utu’uni ki ai ‘a e kupu 17 ke tuku atu ke sivi ‘a e laiseni pisinisi pe ha fakangofua pe ngofua mei ha fakafofonga fakapule’anga pe mafai fakangofua ‘a ia ‘oku fiema’u fakalao ke ma’u ‘e he taha pisinisi ke fakahoko ‘aki ha pisinisi felave’i, ‘oku ‘ikai ke ne —
- (a) tuku atu ha laiseni pisinisi pe fakangofua pe ngofua mei ha fakafofonga fakapule’anga pe mafai fakangofua kehe ‘i loto ‘i he ‘aho ngaue ‘e 2; mo
- (b) fakangofua ‘a e Failesisita pe ‘ofisa kuo vahe’i ke lau mo sivi ‘a e laiseni pisinisi pe ha fakangofua pe ngofua mei ha fakafofonga fakapule’anga pe mafai fakangofua kehe ‘i hono tuku atu,

‘oku fakahoko ‘e he taha pisinisi ha hia pea kuo pau ke tautea pa’anga ia ‘o ‘ikai lahi hake ‘i he \$500 pea ka ‘ikai totongi ia ki he ngaue popula ‘o ‘ikai laka hake ‘i he mahina ‘e 3.

Ka, kuo pau ko e taukapo kakato ‘i he kupu ni kapau kuo fakahoko ‘e he taha ‘oku laiseni ha ngaahi ngaue fakapotopoto ke tauhi ‘i he tu’unga lelei ‘a e ngaahi fakangofua pe ngofua ko ia pea ko ha ‘ikai fakahoko ia ‘oku ‘ikai ‘i he pule’i fakapotopoto ‘a e taha ‘oku laiseni.

Ki he ngaahi taumu’a ‘o e kupusi’i ni ko e lea “ngaahi ngaue fakapotopoto” ‘oku kau ki ai, ka ‘oku ‘ikai fakangatangata ki, he fakahu atu ‘i he taimi totonu ‘a e ngaahi kole ki he ngaahi fakangofua pe ngofua mei he ngaahi fakafofonga fakapule’anga pe mafai fakangofua kehe.”.

- (5) ‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 19 ‘o e Tefito’i Lao ‘aki hono fakahu atu eni ko e kupusi’i fo’ou (3) —

“(3) Ka ‘i ai ha taha ‘oku ne fakahoko ha ngaue ‘oku tapui ‘oku ne halahia ki he hia pea, tanaki atu ki ha toe tautea kehe ‘oku ngaue’aki ‘i ha lao kehe, ko e taha hia ‘oku ne ala mo’ua ‘i ha’ane halaia ki ha mo’ua pa’anga ‘oku ‘ikai laka hake ‘i he \$5,000, pea ka ‘ikai totongi ia ke ngaue popula ki ha vaha’a taimi ‘oku ‘ikai laka hake ‘i he mahina ‘e ono.”.

18 Fakatonutonu ‘a e kupu 20

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 20(2) ‘o e Tefito’i Lao ‘aki hono tamate’i ‘a e kupu’i lea “Ofisa Laiseni Pisinisi” pea fakahu atu ‘i hono tu’unga ‘a e lea “Failesisita”.

19 Fakatonutonu ‘a e kupu 21

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 21 ‘o e Tefito’i Lao —

- (a) ‘i he paaki faka-Pilitania pe, ‘aki hono tamate’i ‘a e kupu’i lea “Cabinet may by Order” pea fakahu atu ‘i hono tu’unga ‘a e “The Minister may, with the consent of Cabinet, by Order”; pea
- (b) ‘i he paaki faka-Tonga pe, ‘aki hono tamate’i ‘a e kupu’i lea “E ngofua ke fakatonutonu ‘e he Kapineti ‘i ha Tu’utu’uni” pea fakahu atu ‘i hono tu’unga ‘a e “E ngofua ki he Minisita, ‘i ha loto ki ai ‘a e Kapineti, ‘i he Tu’utu’uni, ke fakatonutonu”.

20 Fakatonutonu ‘a e kupu 22

- (1) ‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 22(1), (2) mo e (3) ‘aki hono tamate’i ‘a e kupu’i lea “Ofisa Laiseni Pisinisi” mo e “Lesisita Laiseni Pisinisi” pea fakahu atu ‘i hono tu’unga ‘a e lea “Failesisita”.
- (2) ‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 22 ‘o e Tefito’i Lao ‘aki hono fakahu atu eni ko e kupusi’i fo’ou (1A) hili pe ia ‘a e kupusi’i (1) —

- “(1A) ‘E ngofua ke tauhi ‘a e Lesisita Laiseni Pisinisi ‘i ha founa ko ia ‘oku pehe ‘e he Failesisita ‘oku taau kau ki ai, ‘i he kotoa pe kongā, ‘i ha me’angaue pe naunau —
- (a) ‘oku ne lekooti pe tauhi faka’ilekitulonika ‘a e ngaahi fakamatala, pe ‘i ha founa kehe; pea
 - (b) ‘oku ne fakangofua ‘a e fakamatala ko ia kuo lekooti pe tauhi ke maau ki hono sivi’i pe toe ngaahi ‘i ha fotunga ‘e ala ngaue’aki.”.
- (3) ‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 22 ‘o e Tefito’i Lao ‘aki hono fakahu atu eni ko e kupu si’i (4) fo’ou:
- “(4) Ko ha kongā fakamatala ‘oku ‘i ai ha fakamatala ‘o ha tohi ngaue kuo fakahu atu ki he Lesisita Laiseni Pisinisi ‘a ia kuo fakahu ki ha me’angaue pe naunau kuo pau ke hoko, ‘i ha ‘ikai ke ‘i ai ha fakamo’oni fakafepaki, ko e fakamo’oni aofangatuku ‘o e fakahu atu ‘o e ngaahi fakamatala ko ia.”.

21 Kupu 22A mo e 22B fo’ou

‘Oku fakatonutonu ‘a e Tefito’i Lao ‘i hono fakahu atu ‘a e ongo kupu fo’ou 22A mo e 22B hili pe ‘a e kupu 22 ‘o pehe ni —

“22A Lesisita ‘o e Ngaahi Tohi Ngaue

- (1) ‘I ha ma’u mai ha tohi ngaue ke lesisita ‘i he Lao ni, kuo pau ki he Failesisita, ‘i ha ma’u ‘o ha tohi ngaue —
 - (a) fakatatau ki he kupu si’i(2), ke lesisita ‘a e tohi ngaue ‘i he lesisita; pea
 - (b) ‘oatu ha fanongonongo tohi ki he taha ‘a ia na’e ma’u mei ai ‘a e tohi ngaue.
- (2) Kapau ‘oku ‘i ai ha tohi ngaue kuo ma’u ‘e he Failesisita ke lesisita ‘i he Lao ni —
 - (a) ‘oku ‘ikai ke ‘i he foomu kuo tu’utu’uni, ka ‘i ai;
 - (b) ‘oku ‘ikai faipau ki he Lao ni pe ngaahi tu’utu’uni kuo fa’u ‘i he Lao ni;
 - (c) ‘oku ‘ikai ke paaki pe taife’i;
 - (d) kapau ko e lesisita ‘oku tauhi kakato pe kongā ‘i ha me’angaue faka’ilekitulonika pe naunau, ‘oku ‘ikai ke ‘i he tu’unga ‘oku malava ke fakahu hangatonu ‘a e fakamatala ‘i ha founa faka’elekitulonika pe ha founa kehe ki he me’angaue pe naunau;
 - (e) ‘oku te’eki ke fakakakato totonu; pe
 - (f) ‘oku ‘i ai ha naunau ‘oku ‘ikai mahino lelei —

‘e ngofua ki he Failesisita ke ‘ikai tali ke lesisita ‘a e tohi ngaue, pea ‘i he hoko ia, kuo pau ke ne kole —

- (i) ke fakatonutonu pe fakakakato totonu ‘a e tohi ngaue pea fakahu atu ke toe lesisita; pe
 - (ii) ke fakahu atu ha tohi ngaue fo’ou ke fetongi ia.
- (3) Ki he ngaahi taumu’a ‘o e Lao ni, ‘oku lesisita ha tohi ngaue ‘i he taimi ko ia ‘oku lesisita ai ‘a e tohi ngaue ko ia pe ko hono ngaahi fakaikiiki ‘i he lesisita.
- (4) Ko ha lesisita pe ‘ikai tali ke lesisita ‘o ha tohi ngaue ‘e he Failesisita, te ne uesia, pe hoko ai ha fakaukau fekau’aki, mo e ‘aonga pe ‘ikai ‘aonga ‘o e tohi ngaue pe totonu pe kehe ange ‘o e fakamatala ‘oku ‘i ai.

“22B Fanongonongo ‘e he Failesisita

- (1) Ko ha fanongonongo ‘oku fiema’u ‘e he Lao ni ke ‘oatu ‘e he Failesisita kuo pau ke ‘oatu ia ‘i he tohi pea ‘i ha founga ‘oku pehe ‘e he Failesisita ‘oku taau ‘i he ngaahi ‘ataakai.
- (2) ‘O ‘ikai fakangatangata ‘a e kupusi’i (1), ‘e ngofua ki he Failesisita ke tuku atu ha fanongonongo ki ha taha ‘aki —
- (a) hono tufaki atu ia ki he taha ko ia;
 - (b) meili ia, pe tufaki ‘i ha meili fakavavevave, ki he taha ko ia ‘i hono tu’asila na’e ‘ilo fakamuimui;
 - (c) ‘oatu ia ‘i ha misini fekisimile ki ha fika telefoni na’e ngaue’aki ‘e he taha ko ia ke fe’ave’aki ai ‘a e ngaahi tohi ngaue ‘i ha fekisimile;
 - (d) ‘oatu ia ki he tu’asila ‘imeili na’e tuku atu ki he Failesisita ‘e he taha ma’u laiseni pisinisi; pe
 - (e) pulusi ia ‘i ha nusipepa pe ha tohi kehe ‘oku tufaki ‘i he feitu’u ‘a ia ‘oku nofo ai ‘a e taha ko ia pe ‘oku ‘i ai ‘a e tui ‘oku nofo ai ‘a e taha ko ia.
- (3) Ko ha tohi ngaue ‘oku —
- (a) ha ko ha tatau ‘o ha fanongonongo kuo ‘oatu ‘e he Failesisita; pea
 - (b) kuo fakamo’oni’i e he Failesisita, pe ‘e ha taha kuo fakangofua ‘e he Failesisita, ko ha ma’u mei ha me’angaue pe naunau ‘oku ne lekooti pe tauhi ha fakamatala faka’ilekitulonika pe founga kehe ange, —

kuo pau ke ngofua ke fakahu atu ia ‘i ha ngaahi fakatonutonu fakalao ko ha tatau ‘o e fanongonongo.”.

22 Fakatonutonu ‘a e Tepile I

‘Oku fakatonutonu ‘a e Tepile I ‘o e Tefito’i Lao ‘aki hono fakahu atu ha kupu 7 fo’ou hili pe ‘a e kupu 6 ‘o pehe ni –

“7 Ko ha ngaue ‘a ia, ‘oku ‘i he fakakaukau ‘a e Minisita, ‘e malava ke hoko ko ha fakamanamana ki he malu fakafonua mo e maau ‘a e kakai.”.

Na’e paasi ‘e he Fale Alea ‘i he ‘aho 12 ni ‘o ‘Okatopa 2012.